

Fjodor Dostojevski

Roman in vier delen met een epiloog

De broers Karamazov

DE BROERS KARAMAZOV

© Copyright 2005, 2014 Vertaling, nawoord en aantekeningen:
ARTHUR LANGEVELD en UITGEVERIJ VAN OORSCHOT,
AMSTERDAM

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

De grootinquisiteur

— Zelfs hier kunnen we niet zonder voorwoord, dat wil zeggen zonder literair voorwoord, tjaj! lachte Ivan, terwijl ik helemaal geen schrijver ben! Het verhaal speelt namelijk in de zestiende eeuw, en toen, dat weet je nog wel van school, toen was het gebruik om in dichtwerken hemelse krachten op aarde te laten optreden. Ik heb het niet eens over Dante. In Frankrijk gaven gerechtsklerken en ook monniken in kloosters hele voorstellingen waarin de Madonna, engelen, heiligen, Christus en God in eigen persoon ten tonele werden gevoerd. Dat was toen allemaal heel naïef. In *Notre Dame de Paris* van Victor Hugo wordt ter ere van de geboorte van de Franse dauphin in het Parijs van Lodewijk XI in de zaal van het raadhuis gratis een stichtelijke voorstelling voor het volk gegeven met de titel *Le bon jugement de la très sainte et gracieuse Vierge Marie*,* waarin zijzelf in eigen persoon optreedt en haar *bon jugement* uitsprekt. Bij ons in Moskou werden in de prehistorie van voor Peter de Grote regelmatig bijna net zulke voorstellingen gegeven, vooral uit het Oude Testament; maar buiten die dramaopvoeringen deden er toen ook veel verhalen en «verzen» de ronde waarin naar behoeven heiligen, engelen en alle hemelse machten zich deden gelden. Bij ons in de kloosters hield men zich eveneens bezig met het vertalen, afschrijven en soms ook het zelf vervaardigen van dergelijke verhalen, zelfs ten tijde van het Tatarenjuk. Zo is er bijvoorbeeld een kort kloosterverhaal (natuurlijk uit het Grieks): *De tocht van de Moeder Gods door de hel*,* met scènes die in gedurfdheid niet voor Dante onderdoen. De moeder Gods bezoekt de hel en de aartsengel Michael leidt haar rond langs de «martelingen». Ze ziet de zondaars en hun kwellingen. Er is onder meer een bijzonder amusante reeks zondaars in een brandend meer: sommigen van hen zijn al zo diep in dat meer weggezunken dat ze er niet meer uit kunnen, want «God vergeet hen reeds», een uitdrukking van grote diepte en kracht. En dan valt de moeder Gods geschokt en wendend voor de troon van God neer en vraagt voor iedereen in de hel vergiffenis, voor iedereen die zij daar heeft gezien, zonder onderscheid. Haar gesprek met God is machtig interessant. Ze smeekt hem, ze weet niet van wijken, en wanneer God haar op de met spijkers doorboorde handen en voeten van haar zoon wijst en vraagt: hoe moet ik zijn beulen vergeven, dan laat zij alle heiligen,

alle martelaars, alle engelen en aartsengelen tezamen met haar voor Hem op de knieën vallen en smeken om genade voor allen zonder onderscheid. Ten langen leste weet ze bij God te bereiken dat ieder jaar de kwellingen worden stopgezet van Goede Vrijdag tot Pinksterzondag, en de zondaars uit de hel danken de Heer onmiddellijk en roepen: «Rechtvaardig zijt Gij in Uw oordeel, Heer.» Mijn gedicht zou ook zoiets geworden zijn, wanneer het in die tijd was verschenen. Bij mij verschijnt Hij ten tonele: weliswaar zegt Hij niets in mijn gedicht, Hij verschijnt alleen maar en loopt voorbij. Er zijn al vijftien eeuwen verstreken sinds Hij de belofte aflegde naar Zijn koninkrijk terug te keren, vijftien eeuwen, en zoals zijn profet schreef: «Zulks zal spoedig geschieden. De dag en het uur weet zelfs de Zoon niet, doch slechts Mijn hemelse Vader,* zoals Hij zelf nog op aarde verkondigde. Maar de mensheid wacht op Hem met evenveel geloof en vervoering als vroeger. O, met een Hemel zelf nog groter geloof, want er waren al vijftien eeuwen verstreken sinds het laatste hemelse teken aan de mens:

*Geloof wat je hart je ingeeft,
Want de hemel geeft geen pand.**

En niets anders dan het geloof in wat het hart je ingeeft! Weliswaar waren er toen ook veel wonderen. Er waren heiligen die wonderbaarlijke genezingen verrichtten; aan sommige rechtvaardigen verscheen, volgens hun levensbeschrijving, de Koningin der hemelen. Maar de duivel sluimert niet en de mensheid begon reeds te twijfelen aan de echtheid van die wonderen. Juist in die tijd stak in het noorden, in Duitsland, een verschrikkelijke ketterij de kop op. Een enorme ster, gelijk een lamp (dat wil zeggen de kerk) viel op de bronnen der wateren en zij werden bitter.* Deze ketterijen begonnen op godslasterlijke wijze de wonderen te ontkennen. Maar des te vuriger gelooven zij die trouw zijn gebleven. De tranen der mensen, op godslasterlijke wijze naar Hem opgaan, de mensen wachten op Hem, hebben Hem lief, hopen op Hem, smachten ernaar om voor hem te lijden en te sterven, net als vroeger... En zoveel eeuwen had de mensheid met geloof en vuur gebeden: «O Heer, verschijn aan ons», zoveel eeuwen had zij Hem aangeroepen, dat hij in zijn onmetelijke medelijden de wens koesterde om naar de biddenden af te dalen. Ook eerder was Hij al eens afgedaald en had Hij al eens enkele rechtvaardigen, martelaars en heilige kluizenaars op aarde be-

zocht, zoals in hun heiligenlevens beschreven staat. Bij ons heeft Tjoetsjev, die heilig geloofde in de waarheid van zijn woorden, verkondigd dat

Onder de last van 't kruis gebogen

Is hij, de koning van de hemel,

Links en rechts zijn zegen gevend,

*Als slaaf door mijn vaderland getogen.**

Dat het echt zo was, dat verzeer ik je. Maar nu had Hij de wens om aan het volk te verschijnen, al was het maar voor een ogenblik, voor het lijdende, gekwelde, stinkende en zondige volk dat Hem desondanks kinderlijk liefhad. Mijn verhaal speelt in Spanje, in Sevilla, in de ergste tijd van de inquisitie toen er in het land dagelijks ter ere van God brandstapels vlamden en

In schitterende autodafé's

*De boze kettlers brandden.**

O, dat was natuurlijk niet de neerdaling waarin Hij volgens zijn belofte aan het einde der tijden in al Zijn hemelse glorie zal verschijnen en die onverwacht zal zijn (gelijk de bliksem die uitgaat van het oosten en schijnt tot het westen). Nee, Hij wilde niets anders dan een ogenblik Zijn kinderen bezoeken en het liefst daar waar net de brandstapels van de kettlers rookten. In Zijn onmetelijke goedertierenheid begeeft Hij zich nog eens onder de mensen in dezelfde menselijke gedaante waarin hij vijftien eeuwen geleden drie jaar lang onder de mensen had vertoefd. Hij daalt neer op de gloeiende dreven van de zuidelijke stad, waar juist de avond tevoren in een 'schitterend autodafé', ten overstaan van de koning, het hof, ridders, kardinalen en bevallige hofdames, ten aanschouwe van de talrijke bevolking van heel Sevilla, door de kardinaal-grootinquisiteur in één klap ruim honderd kettlers waren verbrand *ad majorem gloriam Dei*. * Hij verscheen stil, onopgemerkt, maar toch — vreemd is dat — herkent iedereen Hem. Dat zou een van de beste passages van het gedicht kunnen zijn, dat wil zeggen waarom Hij precies wordt hetkend. Het volk wordt met onbedwingbare kracht naar Hem toegerokken, omringt Hem, dringt om Hem heen, loopt achter Hem aan. Hij loopt zwijgend door de menigte met een stille glimlach van oneindig medelijden. De zon der liefde brandt in

Zijn hart, uit Zijn ogen stralen van Licht, Verlichting en Kracht en wanneer die stralen de mensen raken, ontwaakt in hun hart liefdevol antwoord. Hij reikt hun de hand, zegent hen en Zijn aanrakingen, zelfs wanneer zij alleen de kleding raken, hebben een helende kracht. Daar roept uit de menigte een oude man die sinds zijn kindertijd blind is geweest: «Heer, genees mij zodat ik U kan aanschouwen», en zie, daar glijdt de schuif van zijn ogen en de blinde kan Hem zien. Het volk weent en kust de aarde waarover Hij loopt. Kinderen werpen bloemen voor Hem neer, zingen en roepen «Hosanna!», «Hij is het, Hij is het zelf, herhaalt iedereen, «Dat moet Hij zijn, dat is niemand anders dan Hij»

Hij houdt stil in het portaal van de kathedraal van Sevilla net op het ogenblik dat er onder luid geroep een open wit kinderkijsje de kerk wordt binnengedragen: er ligt een meisje van zeven jaar oud in, de enige dochter van een aanzienlijk burger. Het dode kind is bedekt met bloemen. «Hij wekt je kind weer tot leven», schreeuwen ze uit de menigte tot de wenende moeder. De priester van de kathedraal die de kist tegemoet is gekomen, fronsst verbijstend zijn wenkbrauwen. Maar daar weerklinkt al de kreet van de moeder van het gestorven kind. Ze werpt zich aan Zijn voeten: «Indien Gij het zijt, wek mijn kind dan tot leven!» roept ze uit en steekt haar handen naar Hem op. De processie houdt stil, het kijsje wordt in het kerkportaal voor Zijn voeten neergezet. Hij kijkt er met mededogen naar en Zijn lippen spreken zachtjes nog eenmaal: «Tali-tha cumi — sta op, meisje.» Het meisje komt overeind in haar kijsje, gaat zitten en kijkt glimlachend met verbaasd wijdoopen ogen in het rond. In haar handen het boeket witte rozen waarmee ze in haar kist lag. Onder het volk verwarring, kreten, snikken en dan, net op dat moment, steekt op eens de kardinaal-grootinquisiteur het plein over en loopt langs de kathedraal. * Het is een bijna negentiendaarige oude man, lang en recht, met een tanig gezicht en ingevallen ogen waarin echter nog de vonken van een felle gloed schitteren. O, hij gaat niet gekleed in zijn schitterende kardinaalsgewaad waarin hij gisteren voor het volk pronkte, toen de vijanden van het Rooms geloof werden verbrand, nee, op dat ogenblik is hij slechts gekleed in een oude, grove monnikspij. Achter hem volgen op eerbiedige afstand zijn sombere helpers en slaven en zijn heilige lijfwacht. Hij blijft voor de menigte stilstaan en bekijkt deze van veraf. Hij heeft alles gezien, hij heeft gezien hoe het kijsje bij Zijn voeten is neergezet, hij heeft gezien hoe het kind tot leven is gewekt, en zijn ge-

zicht staat somber. Hij frons zijn dichte, grijze wenkbrauwen en in zijn blik gloeit een onheilspellend vuur. Hij steekt zijn vinger op en geeft zijn wachters opdracht Hem vast te nemen. En zo groot is zijn macht en zozeer is het volk al gedruild, onderworpen, bevend van gehoorzaamheid, dat de menigte onmiddellijk voor zijn wachters uiteenwijkt en deze, onder een opeens ingetreden doods stilzwijgen, Hem vastgrijpen en meevoeren. De menigte buigt ogenblikkelijk als één man voor de oude inquisiteur het hoofd tot de aarde en deze zegent het volk zwijgend en loopt verder. De wacht brengt de gevangene naar een kleine, sombere gewelfde cel in het oude gebouw van het heilige gerechtshof en sluit Hem daar op. De dag verstrijkt, de donkere, hete en (ontzielde) nacht van Sevilla breekt aan. De lucht (geurt naar laurier en citroen). * In het diepe duister gaat opeens de ijzere deur van de gevangenis open, en de oude grootinquisiteur zelf met een lamp in zijn hand betreedt langzaam de gevangenis. Hij is alleen, de deur gaat onmiddellijk weer achter hem op slot. Hij blijft in de deuropening staan en kijkt Hem een of twee minuten lang in het gezicht. Ten slotte loopt hij zacht op Hem toe, zet de lamp op tafel en zegt tegen Hem: 'Zijt Gij het? Gij? En wanneer hij geen antwoord krijgt voegt hij er snel aan toe: 'Geef geen antwoord, zwijg. Wat zou je ook kunnen zeggen? Ik weet maar al te goed wat je gaat zeggen. Je hebt het recht niet nog iets toe te voegen aan wat je eerder hebt gezegd. Waarom kom je ons voor de voeten lopen? Want je bent gekomen om ons voor de voeten te lopen, dat weet je zelf heel goed. Weet je wat er morgen gaat gebeuren? Ik weet niet wie je bent, en wil het ook niet weten: of jij het bent of alleen maar zijn evenbeeld, maar morgen laat ik je veroordelen en op de brandstapel verbranden, als de ergste ketter, en datzelfde volk dat vandaag je voeten kust, zal morgen op één wenk van mij de kooltjes van je brandstapel aanwakkeren, wist je dat? Ja, dat wist je misschien wel, voegde hij er peinzend en oprecht aan toe, zonder ook maar een moment zijn blik van zijn gevangene af te houden.

— Ik begrijp niet helemaal wat dit is, Ivan! glimlachte Aljosja die al die tijd zwijgend had zitten luisteren, gewoon oeverloze fantasie of een fout van een oude man, een of ander onmogelijk *qui pro quo*.
 — Houd het maar op het laatste, lachte Ivan, als je al zo verpest bent door het hedendaagse realisme dat je niet meer tegen iets fantastisch kunt — als je een *qui pro quo* wilt, laat dat dan zo zijn. Natuurlijk, lachte hij nogmaals, de oude man is negentig jaar en het is

heel goed mogelijk dat hij al jaren geleden gek was geworden van zijn idee. Misschien heeft het uiterlijk van de gevangene indruk op hem gemaakt. Het kon natuurlijk ook gewoon een koortsdroom zijn, het visioen dat een negentigjarige vlak voor zijn dood heeft, nog verhit door het autodafé met die honderd verbrande ketter van de dag tevoren. Maar wat maakt het uit of het een *qui pro quo* is of oeverloze fantasie? Hier is enkel van belang dat de oude man zijn hart moet luchten, dat hij eindelijk moet uitspreken wat hij al die negentig jaar lang heeft opgekropt en dat hij hardop zegt waarover hij negentig jaar heeft gezweven.

— En de gevangene zwijgt ook? Hij kijkt hem aan en zegt geen woord?

— Ja, dat in ieder geval, lachte Ivan weer. De oude man zegt zelf tegen Hem dat hij geen recht heeft om nog iets toe te voegen aan wat al eerder is gezegd. Zo je wilt, is dat het meest fundamentele kenmerk van het rooms-katholicisme, naar mijn mening tenminste: (want alles is door jou aan de Paus overgedragen, en is dus nu in handen van de Paus, dus je had beter helemaal niet kunnen komen, loop ons dus voorlopig niet meer voor de voeten). In die geest spreken ze niet alleen, maar schrijven ze ook, de jezuiteten in ieder geval. Dat heb ik zelf bij hun theologen gelezen. (Heb je soms het recht om ons ook maar één enkel geheim uit gindse wereld waar je vandaan komt te openbaren? vraagt mijn oude man Hem en geeft zelf het antwoord: nee, dat heb je niet, je hebt niet het recht om iets toe te voegen aan wat eerder is gezegd, om de mensen de vrijheid af te nemen waar jij je zo voor hebt ingespannen toen je op aarde was. Alles wat je nu zult verkondigen zal afbreuk doen aan de vrijheid van het geloof der mensen, want het zal een wonder schijnen, en ook toen al, vijftien eeuwen geleden, was de vrijheid van hun geloof je dierbaarder dan alles op de wereld. Was jij het niet die toen zo dikwijls zei: 'Ik wil jullie vrij maken?' Welnu, je hebt daarnet die 'vrije' mensen gezien, voegt de oude er plotseling met een peinzend lachje aan toe. Ja, dat heeft ons heel wat moeite gekost, vervolgt hij terwijl hij Hem streng aankijkt, maar wij hebben het werk in jouw naam voltooid. Vijftien eeuwen hebben we met die vrijheid geworsteld, maar nu is het afgelopen, eens en vooral. Je gelooft niet dat het eens en vooral is afgelopen? Wat kijk je me zachtmoedig aan? Je keurt me zelfs geen verontwaardiging waardig? Weet dan, dat die mensen juist nu er meer dan ooit van overtuigd zijn dat ze volkomen vrij zijn, maar intussen hebben ze ons

uit eigen beweging hun vrijheid gebracht en haar gehoorzaam aan onze voeten gelegd. En dat hebben wij bewerkstelligd, was dat wat je wilde, zo'n vrijheid?

– Ik begrijp het weer niet, onderbrak Aljosja hem, is dat ironie van hem, spot?

– Geenszins. Hij meent werkelijk dat het zijn eigen verdienste en die van de zijnen is dat zij ten slotte de vrijheid hebben overwonnen en dit hebben gedaan om de mensen gelukkig te maken. Want pas nu (hij doelt natuurlijk op de inquisitie) is het mogelijk geworden voor het eerst aan het geluk van de mensen te denken. De mens is van nature een rebel; maar hoe kan een rebel gelukkig zijn? Je was gewaarschuwd, zegt hij tegen hem, aan waarschuwingen en aanwijzingen had je geen gebrek, maar je hebt die waarschuwingen in de wind geslagen, je hebt de enige weg waarlangs je de mensen gelukkig kon maken verworpen, maar gelukkig heb je, toen je de aarde verliet, de zaak aan ons overgedragen. Je hebt beloofd, je hebt met je eigen woorden bevestigd, je hebt ons het recht gegeven te binden en te ontbinden en natuurlijk is er geen sprake van dat je ons dat recht nu weer ontnemt. Waarom ben je ons hier voor de voeten komen lopen?

– Wat betekent: aan waarschuwingen en aanwijzingen geen gebrek? vroeg Aljosja.

– Dat is nu precies de kern van wat de oude man wil zeggen. De verschrikkelijke en alwetende geest, de geest van zelfvernietiging en van het niet-zijn, vervolgt de oude, de grote geest heeft in de woestijn met je gesproken en in de boeken is ons overgeleverd dat Hij zou hebben gepoogd je te «verzoeken». Nietwaar? Maar kun je iets zeggen waarin meer waarheid schuilt dan in wat Hij jou verkondigde in de drie vragen, en wat jij verwiert, en wat in de boeken de «verzoeking» heet? Juist in het verschijnen van die drie vragen ligt het wonder. Als het mogelijk zou zijn je in te denken – alleen als proef en als voorbeeld – dat die drie vragen van de verschrikkelijke geest in de boeken spoorloos verloren waren gegaan en dat ze gereconstrueerd zouden moeten worden, opnieuw bedacht en geformuleerd, om weer in de boeken te worden vastgelegd, en dat daarvoor alle wijzen der aarde bijeen werden gebracht – heersers, hogepriesters, geleerden, filosofen, dichters – die de taak kregen drie vragen te verzinnen en te formuleren, zodanig dat ze niet alleen recht zouden doen aan het belang van de gebeurtenis, maar bovendien in drie woorden, in niet meer dan drie mensen-

zinnen, de gehele toekomstige geschiedenis van de mensheid en de wereld tot uitdrukking brengen, denk je dan dat alle wijzen van de wereld, in vergadering bijeen, in staat zouden zijn om ook maar iets te bedenken dat wat kracht en diepte betreft in de buurt komt van die drie vragen die jou toen werkelijk in de woestijn werden voorgelegd door de machtige en grote geest? Alleen al uit die vragen, uit het wonder van hun verschijning, kun je opmaken dat je niet met een gewone menselijke geest te maken hebt maar met de eeuwige en absolute. Want in die drie vragen is als het ware de hele verdere geschiedenis van de mensheid samengeballen en voorspeld en zijn de drie beelden manifest waarin alle onoplosbare historische tegenspraken van de menselijke natuur op de gehele aarde tezamen komen. Destijds was dat nog niet zo zichtbaar, aangezien de toekomst niet gekend was, maar nu, nu er vijftien eeuwen zijn verstreken, zien we dat alles in die drie vragen zodanig doordacht en voorspeld is en dusdanig gerechtvaardigd dat er niets meer aan valt toe te voegen of op af te dingen.

Oordeel zelf wie gelijk had: jij of degene die toen die vragen aan je stelde? Herinner je je de eerste vraag nog? Hoewel niet helemaal letterlijk, komt de strekking ervan neer op het volgende: «Je wilt de wereld ingaan en je gaat met lege handen, met een vage belofte van vrijheid, die zij in hun onnozelheid en met hun aangeboren tuchteloosheid niet kunnen bevatten, waarvoor ze doodsbang zijn, want nooit is er voor de mens en voor de menselijke samenleving iets onverdraaglijkers geweest dan vrijheid! Zie je gindse stenen in die naakte, verschroeiende woestijn? Verander ze in broden en de gehele mensheid rent als een kudde achter je aan, dankbaar en gehoorzaam, hoewel eeuwig in angst en beven dat je je hand terug zult trekken en er een eind komt aan die broden van je.» Maar jij wilde de mensheid haar vrijheid niet ontnemen en verwiert het voorstel, want, zo redeneerde je, wat voor vrijheid kan er bestaan als de gehoorzaamheid met brood is gekocht? Je wierp tegen dat de mens niet alleen bij brood alleen leeft, maar je weet dat uit naam van dezelfde aardse brood de geest der aarde tegen je op zal staan en de strijd met je aanbinden en zal zegevieren, waarna iedereen hem zal volgen, roepende: «Wie kan dit beest evenaren, hij heeft ons het vuur uit de hemel gegeven!» Weet je dat er eeuwen zullen verstrijken en dat de mensheid bij monde van haar wijzen en wetenschappers zal verkondigen dat er geen misdaad bestaat en dus ook geen zonde, maar dat er alleen hongertigen zijn? «Voed hen eerst en ver-

lang dan pas dat ze deugdzaam zijn!» zullen ze op het vaandel schrijven dat ze tegen jou opheffen en waarmee ze jouw tempel zullen verwoesten. Op de plaats van jouw tempel zal een nieuw gebouw verrijzen, een nieuwe, verschrikkelijke Toren van Babylon, en hoe wel ook deze niet voltooid zal worden, zomin als de vorige, had je die nieuwe toren toch kunnen vermijden en had je het lijden der mensheid met duizend jaar kunnen bekorten, want ze zullen toch weer naar ons toe komen, na duizend jaar met hun toren te hebben getobd! Dan zullen ze ons weer vinden, onder de aarde, in de catacomben, verscholen (want we zullen opnieuw verjaagd en gemarteld worden), ze zullen ons vinden en roepen: «Geef ons te eten, want zij die ons het vuur van de hemel hebben beloofd, hebben het niet gegeven.» En dan voltooien wij hun toren, want dat gebeurt door degene die hun te eten geeft, en alleen wij geven hun te eten, uit jouw naam, we liegen dat het uit jouw naam is. O, nooit, nooit zullen ze zich zonder onze hulp zelf kunnen voeden. Geen wetenschap zal hun brood geven zolang ze vrij zijn, en uiteindelijk zullen zij hun vrijheid aan onze voeten leggen en zeggen: «Maak ons desnoods tot slaaf, maar geef ons te eten.» Uiteindelijk zullen ze zelf begrijpen dat vrijheid en genoeg aards brood voor iedereen teamen ondenkbaar zijn, want nooit, nooit zullen ze leren het met elkaar te delen! Ze zullen tevens inzien dat ze nooit vrij kunnen zijn, omdat ze slappegingen, vuilakken, nietsnutten en rebellen zijn. Jij hebt hun het hemelse brood beloofd, maar, ik herhaal het nogmaals, kan dat in de ogen van de zwakke, eeuwig verdorven en eeuwig ondankbare menselijke soort opwegen tegen het aardse? En als er uit naam van het hemelse brood duizenden en tienduizenden zijn die jou volgen, blijven er dan niet nog miljoenen en tienduizend miljoenen wezens over die niet in staat zijn af te zien van het aardse brood ter wille van het hemelse? Of zijn jou slechts die enkele tienduizenden nobelen en sterken dierbaar en dienen de overigen, talrijk als het zand van de zee, al die miljoenen zwakkelingen die jou toch liefhebben, slechts als materiaal voor de nobelen en sterken? Nee, ons zijn ook de zwakken dierbaar. Ze zijn liederlijk en opstandig, maar ten slotte zullen ook zij gaan gehoorzamen. Ze zullen ons bewonderen en ons voor goden houden omdat wij, door de leiding over hen op ons te nemen, ons bereid hebben verklaard hun hun vrijheid te ontnemen en over hen te heersen – zo afschuwelijk zijn ze het uiteindelijk gaan vinden om vrij te zijn! En wij zullen zeggen dat we gehoorzaam aan jou zijn en dat we heersen in jouw naam.

We zullen ze wederom bedriegen, want jou laten we niet meer tot ons toe. En in dat bedrog ligt ook ons lijden, want we zullen moeten liegen. Dat is de betekenis van die eerste vraag in de woestijn, en dat heb jij verworpen uit naam van de vrijheid die je boven alles stelde. Maar intussen lag in die vraag het grote mysterie dezer wereld vervat. Als je die «broden» had aarvaard, zou je hebben beantwoord aan een algemeen en eeuwig menselijk verlangen, zowel van elk individu afzonderlijk, als van de mensheid in haar geheel, namelijk: «voor wie moet ik knielen?» Want zodra een mens vrij is geworden, is zijn eerste en dringendste zorg zo gauw mogelijk iets te vinden waarvoor hij kan knielen. De mens zoekt om voor te knielen echter iets dat onbetwisbaar is, zo onbetwisbaar dat alle mensen zich ogenblikkelijk bereid tonen om er gezamenlijk voor op de knieën te vallen. Want de grootste zorg van die meelijwekkende schepsels is niet zozeer om iets te vinden waarvoor ik of iemand anders op de knieën wil vallen, maar om iets te vinden waarin iedereen geloof en waarvoor iedereen knielt, en dat men dat in elk geval *allemaal samen* doet. Dat is de behoefte aan de *gemeenschappelijkheid* van het knielen, de voornaamste kwelling van ieder mens individueel als ook van de gehele mensheid gezamenlijk sinds het begin der tijden. Vanwege dat gemeenschappelijke knielen hebben zij elkaar te vuur en te zwaard bestreden. Ze hebben goden geschapen en tot elkaar geroepen: «Verwerp jullie goden en kom de onze aanbidden, anders wacht jullie en jullie goden de dood!» En zo zal het gaan tot aan het einde van de wereld, zelfs wanneer de goden uit de wereld zijn verdwenen: ze zullen desondanks voor idolen vallen. Dat diepste geheim van de menselijke natuur kende je, dat moet je gekend hebben, maar je verwierp het enige absolute vaandel dat je werd geboden om te maken dat iedereen zich zonder morren voor je boog: het vaandel van het aardse brood, je verwierp het uit naam van de vrijheid en het hemelse brood. En kijk eens wat je verder deed. Wederom uit naam van de vrijheid! Ik zeg je dat de mens geen kwelender zorg heeft dan om iemand te vinden aan wie hij zo snel mogelijk de gave van de vrijheid, waarmee dat ongelukkige wezen geboren wordt, kan overdragen. Maar alleen hij kan zich van de vrijheid der mensen meester maken, die hun geweten weet te sussen. Met dat brood werd je een onbetwisbaar vaandel geboden: jij geeft brood en de mensen buigen voor je, want niets is zo onbetwisbaar als brood, maar als er telfdertijd iemand was geweest naast jou die zich meester wist te maken van zijn geweten, o, dan zou hij zelfs

jouw brood in de steek laten en achter degene aanlopen die zijn geweten streeft. Daar had je gelijk in. Want het geheim van het menselijk bestaan is niet dat de mens alleen maar wil leven, maar dat hij ergens vóór wil leven. Wanneer hij niet duidelijk voor zich ziet waarvoor hij leeft, dan wil de mens niet meer leven en zal hij zichzelf eerder vernietigen dan op aarde blijven, al heeft hij net zoveel brood als hij wil. Dat is een feit, maar wat gebeurde? In plaats van je van de vrijheid der mensen meester te maken, heb je haar nog groter gemaakt! Of was je vergeten dat rust en zelfs de dood de mens dierbaarder zijn dan de vrije keuze in de kennis van goed en kwaad? Niets is zo verleidelijk voor de mens als de vrijheid van zijn geweten, maar niets is ook zo kwellend. En in plaats van eens en voor al de vaste fundamenten te leggen voor de gewetenrust der mensen, heb je alles genomen wat ongewoon, raadselachtig en onbepaald is, alles wat de mensen niet aan kunnen, en daarom wakte je optreden de indruk of je niet van hen hield – en dat voor iemand die juist gekomen was om zijn leven voor hen te geven! In plaats van je van de menselijke vrijheid meester te maken, heb je haar vergroot en het geestelijke koninkrijk van de mens voor eeuwig belast met de kwellingen daarvan. Jij verlangde de vrije liefde van de mens, dat hij jou uit vrije wil volgde, door jou betoverd, in jouw ban. In plaats van de keiharde oude wet moest de mens vrij van hart voortaan zelf beslissen wat goed en wat kwaad was, met niet meer dan jouw beeld voor ogen, maar kwam het dan niet in je op dat hij ten slotte zelfs jouw beeld en jouw waarheid zou verwerpen, opgezaald als hij werd met zo'n verschrikkelijke last als de keuzevrijheid? Ten slotte zullen ze roepen dat de waarheid niet in jou is, aangezien het onmogelijk was hun nog langer in verwarring en onzekerheid te laten dan jij deed, jij die hen zoveel zorgen en openstaande vragen liet. Op die manier heb je zelf de basis gelegd voor de ineenstorting van je koninkrijk en mag je daar niemand anders de schuld van geven. En wat werd je intussen niet allemaal geboden? Er zijn drie krachten, de enige drie krachten op aarde, die in staat zijn het geweten van die zwakke rebellen voor altijd te overwinnen en in hun ban te krijgen, ter wille van hun geluk. Die drie krachten zijn: het wonder, het mysterie en de autoriteit. Die heb je alledrie verworpen en je hebt er zelf het voorbeeld voor gegeven. Toen de verschrikkelijke en wijze geest je boven op de tempel zette en tegen je zei: «Als je wilt weten of je Gods Zoon bent, werp je dan naar beneden, want over Hem is gezegd dat de engelen Hem zullen opvangen en dragen, en

dat Hij niet zal vallen en Zich niet zal bezeren, dus dan weet je zeker of je Gods Zoon bent en dan bewijs je van welke aard je geloof in je vader is»,* toen hoorde jij Hem aan, maar verwierp het voorstel, je gaf niet toe en sprong niet naar beneden. O, natuurlijk, je optreden was trots en groots, als van een God, maar de mensen, dat zwakke, rebellerende volk, zijn dat soms goden? O, je begreep toen dat je maar één stap hoefde te zetten, maar één beweging te maken om naar beneden te springen, en je zou de Heer tarten en al je geloof in Hem verliezen, en je zou te pletter vallen op de aarde die je juist was komen redden, tot vreugde van de grote geest die jou hiertoe had verleid. Maar, ik herhaal, hoevelen als jij zijn er nu helemaal? En heb je werkelijk ook maar een ogenblik kunnen veronderstellen dat de mensen bestand zijn tegen een dergelijke verleiding? Is de menselijke natuur geschapen om op zulke verschrikkelijke ogenblikken van het leven, ogenblikken van de allerverschrikkelijkste fundamentele en kwellende geestelijke vragen het wonder te verwerpen en slechts bij de vrije beslissing van het hart te blijven? O, jij wist dat jouw daad in de boeken bewaard zou blijven, de verste tijden en de laatste uithoeken der aarde zou bereiken, en je hoopte dat door jou te volgen de mens met God zou blijven zonder het wonder der nodig te hebben. Maar je wist niet dat de mens, zodra hij het wonder verwerpt, ook onmiddellijk God verwerpt, want de mens zoekt niet zozeer God, alswel wonderen. En aangezien de mens niet in staat is het wonder te stellen, zal hij zich nieuwe wonderen scheppen, ditmaal van eigen makelij, en buigen voor het wonder van de kwakzalver of de heks, al is hij ook honderdmaal rebel, ketter en goddeloze. Jij kwam niet van het kruis toen ze je uitjouwden en pestten: «Kom van het kruis af, dan weten we zeker wie je bent.» Je kwam niet van het kruis af omdat je alweer de mensen niet door een wonder tot slaven wilde maken en je verlangde naar het geloof dat vrij is en niet van wonderen afhankelijk. Je verlangde naar liefde uit vrije wil en niet naar de slaafse aanbidding van de onvrije voor een macht die hem angst en ontzag inboezemt. Echter, ook hier overschatte je de mensen, want natuurlijk zijn het slaven, ook al zijn ze als rebellen geschapen. Kijk om je heen en oordeel, er zijn nu vijftien eeuwen voorbijgegaan, ga naar ze kijken: wie heb je tot jezelf kunnen verheffen? Ik zweer het, de mens is zwakker en lager geschapen dan jij dacht! Hoe zou hij dan in staat zijn hetzelfde te verrichten als jij? Door hem zo hoog aan te slaan, ben je juist zonder mededogen opgetreden, door te veel van hem te eisen, en dat